

ЮВІЛЕЇ

М. Толстой, д-р геол.-мінералог. наук, проф.

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ГАВРУСЕВИЧА
(ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Борис Олександрович народився 21 грудня 1908 року в Житомирі у сім'ї вчителя гімназії. У 18-річному віці він закінчив середню школу і відомий у Житомирі професор Бельський взяв його на роботу у Волинський музей, призначивши на геологічну зйомку, яку проводив на Волині. У той же час Борис Олександрович вступив до Волинського індустріального політехнікуму, який успішно закінчив 1928 р. Ще учнем політехнікуму Борис Олександрович встиг попрацювати не тільки на геологічній зйомці на Волині, але й у Радєвій експедиції АН СРСР, де познайомився з академіком Олександром Євгеновичем Ферсманом. У 1927 р Борис Олександрович пише лист академіку В.І. Вернадському, де повідомляє, що дуже цікавиться та захоплюється геохімією, "яка відкриває широкі обрії у пізнанні земної кори". У листі він посилається на те, що його знають академік О.Є. Ферсман та професор Є.С. Бурксер, з яким він "влітку цього року їздив по Волині для дослідження радіоактивності вод джерел".

Перша наукова публікація Бориса Олександровича, яку було присвячено дослідженню пеліканітів, вийшла з друку у 1928 р. Тоді автору було лише 20 років.

Після закінчення політехнікуму Б.О. Гаврусевича направили на роботу до Українського відділення Геолкому. Спочатку він працював у Нікопольській марганцевій партії, а 1929 р уже виконував спеціальне завдання Геолкому щодо вивчення сульфідних руд габрових масивів Волині.

1929 року академік О.Є. Ферсман, який слідкував за успіхами молодого геолога, запрошує його у Тяньшанську експедицію АН СРСР на посаду наукового співробітника. Борис Олександрович вирушає до Середньої Азії.

Не дивлячись на те, що Борис Олександрович не мав вищої освіти, академік О.Є. Ферсман 1930 р запропонував йому вступити до "підвищеної" аспірантури при Інституті мінералогії та геохімії і став його керівником. Навчаючись у аспірантурі, Б.О. Гаврусевич проводив дослідження пегматитів та радіоактивних мінералів України, був мінералогом Таджики-Памірської експедиції АН СРСР. У 1931 р працював начальником відділу Південно-Уральської та Байкальської геохімічних експедицій Інституту мінералогії та геохімії АН СРСР.

1932 року навесні Б.О. Гаврусевич достроково та успішно закінчив аспірантуру та отримав звання "вченого-спеціаліста-професора" і був призначений тимчасово на посаду в.о. директора Хібінської гірничої станції АН СРСР, де досліджував пегматити Хібінської та Ловозерської тундр. У тому ж році Борис Олександрович вивчав на Волині топазові пегматити і поставив питання про дослідження кварців з цих пегматитів як п'езосировини. У 1933 р він був призначений начальником Волинської п'езокварцової експедиції, залишаючись у той самий час начальником При-

байкальської геохімічної експедиції АН СРСР. Усюди він дуже активно вивчає пегматити, накопичує матеріал як для багатотомної монографії О.Є. Ферсмана "Пегматити", так і для своїх робіт, які публікує в різноманітних журналах та збірниках.

У 1932 р академік О.Є. Ферсман був призначений головою Уральського філіалу АН СРСР, де працював до 1938 р, залишаючись директором Ломоносівського інституту АН СРСР у Москві. При його сприянні Борис Олександрович був запрошений професором та завідувачем кафедри геохімії та корисних копалин до Свердловського університету. Він активно взявся за роботу і створив кафедру, лабораторію рідкісних елементів та геохімічний музей. Почесним членом кафедри було обрано академіка О.Є. Ферсмана.

У 1935 р Борис Олександрович, окрім роботи у Свердловському університеті, був консультантом Памірської експедиції та начальником Прибайкальської експедиції, де вивчав пегматити Слюдянки. Робота ця була оцінена. У 1935 р кваліфікаційною комісією геологічної групи, а у 1936 р Президією АН СРСР Борису Олександровичу Гаврусевичу було присвоєно вчений ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук без захисту дисертації, за численні праці у галузі мінералогії та геохімії. Талант і наполеглива праця далися взнаки – у 28 років обдарований волинянин отримав учений ступінь, став професором та завкафедри університету, найавторитетнішим спеціалістом у галузі геохімії та мінералогії пегматитів, видатним організатором науки.

Насиченою і різноманітною була його педагогічна праця. У 1936-1938 рр Борис Олександрович викладав курс геохімії у Свердловському гірничому інституті та Східно-Сибірському державному університеті у м. Іркутськ.

У Пермському університеті Б.О. Гаврусевич налагодив роботу кафедри геохімії, викладав курси загальної та теоретичної геохімії, геології корисних копалин, мінералогії, генетичної мінералогії, загальної петрографії, основи пошуків корисних копалин. Продовжував консультувати багато промислових підприємств та організацій: Союзслюду, Главнікель, Уралгеомін, Уралпредметрозвідку, Уральське геологічне управління, Трест "Русские самоцветы", Урало-Сибірське відділення гірничо-маркшейдерського тресту та ін.

У перші місяці Великої Вітчизняної війни В.О. Гаврусевича призначають на пост наукового керівника, а потім начальника експедиції "Уралцветметразведки" СРСР.

Майже до Перемоги Б.О. Гаврусевич забезпечував розвиток сировинної бази кольорової металургії Уралу. Той період життя нашого співвітчизника – щоденна праця, взимку та влітку, вдень і вночі, щоразу на нових розвідувальних об'єктах по безкрайніх просторах Уралу і Сибіру.

Після звільнення України Б.О. Гаврусевич звернувся до академіка О.Є. Ферсмана з проханням сприяти його переведенню до Української Академії Наук. Олександр Євгенович підтримав його і незабаром Гаврусевич вже був у Києві. Але Борис Олександрович не став працювати в АН УРСР, а посів місце завідувача кафедри геохімії Київського університету (аж до 1957 р), де одночасно був обраний деканом геологічного факультету (1944-1949 рр). Створення кафедри геохімії було значним досягненням, що дозволило проводити систематичні геохімічні дослідження (у тому числі, прикладного характеру), впроваджувати геохімічні методи в наукові розробки інших кафедр та готувати інженерів-геохіміків. З 1945 р Б.О. Гаврусевич почав викладати студентам факультету нормативний курс "Загальна геохімія", а також інші геохімічні дисципліни – "Геохімічні методи пошуків", "Геохімічні провінції", "Геохімія рідкісних елементів" та ін.

Прекрасний мінералог, Б.О. Гаврусевич фактично очолював і мінералогічний напрямок, поскільки проф. С.П. Родіонов (який на той час завідував кафедрою мінералогії) переважно вивчав і викладав петрографію кристалічних порід. Досвід, отриманий Б.О. Гаврусевичем під час роботи у Мінералогічному музеї АН СРСР, допоміг йому відновити і університетський мінералогічний музей.

Борис Олександрович, крім викладання, проводив наукові дослідження, готував аспірантів. На факультеті захистили дисертації В.Т. Латиш, В.А. Сліпченко, В.І. Бартошевський, В.М. Васько, М.І. Толстой, О.В. Зінченко, А.С. Галецький.

В повоєнні роки в Україні розгорнулися широкомасштабні геолого-розвідувальні роботи, які були спрямовані на зміцнення сировинної бази народного господарства країни. Кафедра геохімії, мінералогії та кристалографії, якою з 1955 р завідував Борис Олександрович, брала активну участь у науковому супроводженні робіт та упровадженні геохімічних методів пошуків. Тут доречно навести рядки з книги "Нариси з історії геологічних досліджень у Київському університеті" (1999 р). Ось, що пишуть автори: "Спираючись на дані про вміст і розподіл берилію в породах Суцано-Пержанської зони, Б.О. Гаврусевич вперше (1958 р) передбачив існування власного мінералу цього елемента у пержанських гранітах, відомих ще з часів М.Н. Безбородька. Це передбачення Б.О. Гаврусевича повністю підтвердилося. В породах району були виявлені численні мінерали берилію та інших рідкісних елементів. Б.О. Гаврусевичем було також рекомендовано проведення в межах Суцано-Пержанської зони літогеохімічної зйомки по корінним породам, яка була вперше поставлена в Україні його аспірантом-заочником А.С. Галецьким. Результатом цих робіт стало відкриття дуже цікавих за парагенезисом мінералів та елементів Пе-

ржанського рідкіснометального родовища". Наступні 10 років, після відкриття берилієвого (гентгельвінового) зруденіння, кафедра Б.О. Гаврусевича працювала у тісному співробітництві з Житомирською експедицією, оформивши у північно-західній частині Українського щита справжню рідкіснометальну провінцію.

За результатами досліджень, які очолював Б.О. Гаврусевич, у 1968 р були захищені кандидатські дисертації "Редкие щелочные элементы в породах и минералах северо-западной части Украинского щита" (О.В. Зінченко) та "Геолого-геохимические особенности нового типа бериллиевого оруденения" (А.С. Галецький). В той же час захищає дисертацію його аспірант О.О. Литвин, який вивчав мінералогію літєво-залізистих слюд Волинських пегматитів.

Однак хвороба серця все частіше давала про себе знати. За плечима Бориса Олександровича було більше 30 років викладання, завідування кафедрами, організації навчального процесу, виховання молодих учених, виснажлива праця у польових умовах Прибайкалля, Середньої Азії, Уралу, Кольського півострову, України, що не могло не вплинути на його здоров'я.

Його наукові дослідження викладені у 90 друкованих та 70 фондових роботах. У 1953 р Борис Олександрович видав книгу про свого старшого друга та вчителя академіка О.Є. Ферсмана. Вже після смерті Б.О. Гаврусевича вийшла його головна праця – підручник "Основы общей геохимии", який уже у 1972 році був виданий у Чехословаччині.

Борис Олександрович Гаврусевич помер від серцевого нападу 27 березня 1965 року у Києві і був похований на Байковому кладовищі.

На завершення цього короткого огляду життя і праці Б.О. Гаврусевича слушно навести декілька відгуків про внесок Бориса Олександровича в геологічну науку:

"Б.О. Гаврусевич розпочав свою роботу на Волині, досліджуючи пегматити цього району. Ці перші роботи визначили й подальшу його діяльність. Пегматити є головним об'єктом його досліджень, котрі він поширює на більший район України, на Забайкалля, у центральний Тянь-Шань".

(Академік В.Н. Заварицький).

"...Б.О. Гаврусевич є ученьм, що дав уже багато різноманітних і цінних робіт з мінералогії, геохімії, петрографії декількох великих областей СРСР та розробляє також загальні питання цих наук".

(Академік В.О. Обручев).

"Я знаю роботи Б.О. Гаврусевича з 1927 року, ще з часу його перебування на Волині. Це молодий, енергійний працівник, який безперервно працює з цього часу, тепер 8 років, у мінералогії. Він надрукував за цей час 18 робіт і 14 здано до друку.

Серед цих робіт є роботи, що мають значення та заслуговують на увагу. Такі роботи його про пеліканіти, до яких він повертався декілька разів. У мінералогії він останніми роками спеціалізувався у галузі пегматитів, для вивчення яких він відвідав та дослідив різні райони Волині, Уралу, Сибіру. Матеріал, цікавий і великий, обробляється Гаврусевичем енергійно. З надрукованого цікаві й важливі його роботи над топазами, ортитами. Він підходить до вивчення пегматитів і як мінералог, і як геохімік. У Сибіру та на Україні він одночасно з пегматитовим процесом звернув увагу на близькі явища утворення пеліканітів на Україні та флогопітів у Прибайкаллі.

Враховуючи всю сукупність його робіт я вважав би за правильне дати йому право обіймати посаду, пов'язану зі ступенем доктора, зобов'язав подати дисертацію на доктора у певний термін – річний".

(Академік В.І. Вернадський)